

Фондация
Лъчезар Цоцорков

Анализ

на основните проблеми и решения в
детското правосъдие, в частност
случаите на посегателства над деца

Фондация „За Надежда”

Гр. Сливен
2025 г.

СЪДЪРЖАНИЕ

РЕЗЮМЕ.....	4
Основни проблеми:.....	4
Предложени решения:.....	4
УВОД. МЕТОДИ, ЦЕЛИ И ЗАДАЧИ НА ДОКЛАДА.....	6
1. Въведение	6
2. Актуалност на проблема	7
3. Цел и задачи на изследването	10
4. Предмет на доклада	11
ГЛАВА №1. ЗАЩИТА НА ДЕЦАТА СРЕЩУ ПРЕСТЪПНИ ПОСЕГАТЕЛСТВА – НОРМАТИВНА УРЕДБА.....	12
1. Дефиниция на дете и жертва.....	12
2. Международноправна защита на деца срещу престъпни посегателства. 13	
2.1. Конвенция на ООН за правата на детето	13
2.2. Международен пакт за граждански и политически права	14
2.3. Цели за устойчиво развитие	14
3. Закрила на пострадалите от престъпни посегателства в правото на ЕС. 15	
4. Детско правосъдие у нас?	17
4.1. Понятие.	17
4.2. Конституция на Република България	18
4.3. Закон за борба срещу противообществените прояви на малолетните и непълнолетните	18
4.4. Наказателно-процесуален кодекс	18
ГЛАВА № 2. СТАТИСТИКА ОТНОСНО ДЕЦАТА, ПОСТРАДАЛИ ОТ ПРЕСТЪПНИ ПОСЕГАТЕЛСТВА.....	20
По данни на Националния статистически институт (НСИ)	20
За 2023 година	20
За 2022 година	21
За 2021 година	22
За 2020 година	23
За 2019 година	24
Изводи	25
ГЛАВА № 3: ОСНОВНИ ПРОБЛЕМИ В ДЕТСКОТО ПРАВОСЪДИЕ.	27

1. Дали и как се обучават магистратите да работят с деца?.....	27
2. Мултидисциплинарност у нас	29
3. Институтът на т.нар. „Сини стаи“ – доколко ефективен начин са те в българската система за осигуряване на щадящо детско правосъдие?.....	32
4. Вторична виктимизация чрез повторни разпити.	34
5. Отводът на съдията - в чий интерес и с какви мотиви	37
6. Процесуална защита на жертвите.....	39
ГЛАВА № 4: Предложения за решения на някои проблеми	41
1. Стандартизиран протокол за разпит на деца.....	41
1.1. Какво представлява протоколът?.....	42
1.2. Какви са ползите от този протокол?	44
1.3. Възможни проблеми.	46
2. Задължителна употреба на синя стая при разпит на дете.....	46
3. Реформа в института на отвода.	47
4. По-ефективна психологическа подкрепа за децата, пострадали от престъпления.....	50
ЗАКЛЮЧЕНИЕ	52
БИБЛИОГРАФИЯ.....	53

РЕЗЮМЕ

Анализът разглежда защитата на децата срещу престъпни посегателства, с фокус върху сексуалното насилие, и анализира съществуващите проблеми в детското правосъдие в България. Той идентифицира нормативните и практически пропуски, които затрудняват закрилата на децата жертви, и предлага потенциални решения за подобряване на системата.

ОСНОВНИ ПРОБЛЕМИ:

- **Недостатъчна подготовка на магистрати:** Съдиите и разследващите органи нямат специализирани знания за работа с деца жертви. Липсва и адекватно обучение за психологически подход към разпитите.
- **Неефективна мултидисциплинарност:** Липсата на координация между институциите (социални служби, разследващи органи, съд) води до формално изпълнение на задълженията без реална подкрепа за жертвите, най-вече поради липсата на ресурси.
- **Слабо използване на "сините стаи":** Разпитите на деца често се провеждат в неподходящи условия, което ги травмира допълнително и компрометира доказателствата.
- **Вторична виктимизация:** Множеството разпити, често повтаряни в хода на процеса, задълбочават психологическата травма на децата.
- **Проблеми с отводите на съдии:** Процедурата по отводи често води до забавяне на делата, както е илюстрирано в казуса с Д.Х., където многобройните самоотводи на съдии възпрепятстват правосъдието.
- **Липса на ефективна психологическа подкрепа:** Децата не получават необходимата помощ за справяне с травмата както по време на процеса, така и след неговото приключване.

ПРЕДЛОЖЕНИ РЕШЕНИЯ:

- **Въвеждане на стандартизиран протокол за разпит на деца:** Докладът подчертава необходимостта от структуриран подход, като Протокола на Националния институт за детско здраве в САЩ, който акцентира върху щадящи и ефективни методи за разпит.

- **Задължителна употреба на „сини стаи“:** Всички разпити на деца трябва да се провеждат в щадяща среда, а проведените разпити в тези условия да бъдат използвани като доказателства в съда.
- **Реформи в института на отвода:** Въвеждане на ясни правила за предотвратяване на злоупотреби с отводи и гарантиране на ефективно правосъдие.
- **По-добра психологическа подкрепа:** Увеличаване на достъпа до професионална помощ за жертвите и техните семейства, както по време на разследванията, така и след тяхното приключване.

Анализът подчертава необходимостта от комплексна реформа на детското правосъдие в България. Промените трябва да включват синхронизация на законодателството с международните стандарти, специализирано обучение на магистрати и осигуряване на ефективна подкрепа за жертвите. Само чрез координирани усилия на институциите може да се гарантира адекватна защита на децата и да се намали тяхната виктимизация.

УВОД. МЕТОДИ, ЦЕЛИ И ЗАДАЧИ НА ДОКЛАДА.

1. ВЪВЕДЕНИЕ

Децата жертви на престъпления, особено на сексуални посегателства, се нуждаят от специални мерки за защита, тъй като тези травми оставят дълбок и дълготраен емоционален отпечатък, който може да повлияе на цялостното им развитие. Правосъдните системи в много страни предприемат различни мерки, за да гарантират справедлив процес и защита на правата на децата, както и предотвратяване на повторно виктимизиране по време на разследванията. Така ролята на детското правосъдие се оказва ключова при противодействието срещу посегателства над деца, като представлява система от мерки и процедури, насочени към защита и подкрепа на децата – както тези, които са в конфликт със закона, така и тези, които са жертви на престъпления.

В наказателния процес детето може да се сдобива с различно качество и роля, но едно остава съществено – съблюдаването на принципа за висшия интерес на детето като ценност в основата на редица международноправни актове. Този принцип изисква от българската държава тя да реагира адекватно при посегателства срещу деца, като осигури не само процесуални средства за защита и съблюдаване на детския интерес, но и осигури възможност за последваща социална и психологическа подкрепа на детето – жертва на престъпление, особено в случаите на сексуални посегателства.

Сексуалните престъпления представляват сериозна заплаха за физическото, психическото и емоционалното здраве на пострадалите деца. През последните години са предприети редица усилия на национално и международно ниво, за да се въведат специализирани методи за разпит и подкрепа на деца жертви. Един от тях е използването на детски психолози и социални работници в съдебните процеси, както и употребата на стандартизиран протокол при работа с тази чувствителна социална група. Тези специалисти имат за задача не само да защитават интересите на детето, но и да го предпазват от травматичното преживяване на преразказване на случилото се в съдебна зала. Често децата не са способни да изразят случилото се поради срам, страх или заплахи от извършителя, което изисква подходящи и деликатни методи за комуникация и разследване.

Действително, множество международни организации разработват насоки и програми, които да насърчават добри практики и координирани усилия на различни институции, за да се минимизират вредите и да се осигури достъп до правосъдие за децата. Проблеми в правосъдната и социалната система на България обаче все още има, не само поради липсата на синхрон в действията между отделните институции, но и поради неефективното транспониране на вече изградени средства за защита на децата срещу престъпни посегателства. Нещо повече, различията между отделните райони в страната ни създават предпоставки за неравно отношение и в някои случаи дори липса на инструменти за противопоставяне на престъпните тенденции у нас.

Настоящото изследване е важно не само за целите на идентифицирането на проблемите в системата. То се опитва и да даде някои практически насоки и възможни решения. Детското правосъдие играе важна роля не само за справедливото третиране на децата жертви на сексуални престъпления, но и за тяхната безопасност и възстановяване, за да могат те да продължат живота си, независимо от тежките преживявания. По тази причина неговото усъвършенстване е шанс за подобряването на качеството на живота на децата у нас.

2. АКТУАЛНОСТ НА ПРОБЛЕМА

Закрилата на децата, особено в контекста на наказателното производство, е трудна и недостатъчно изследвана тема. Причините за това са многобройни и от различно естество. Първо, нормативната уредба у нас все още изостава на фона на развитието и достиженията на Правото на Европейския съюз и Международното право. Второ, у нас са налице твърде много структури, които участват в процеса по закрила и последваща грижа за децата, пострадали от престъпно посегателство. Това прави координацията им изключително трудна, а процедурата по съгласуване на действията им би могла да доведе дори до процесуални нарушения. И трето, липсата на цялостно изследване на проблема прави намирането на решения още по-трудно.

Последната точка е от сериозно обществено значение, ако искаме децата да получат адекватна защита. Едно от най-мощните изследвания на световно ниво в тази посока е изготвено от Австралийския институт за правата на човека през 2023 г.¹ То проучва поведението и нагласите относно сексуалното насилие върху деца на 1 945 австралийски мъже на възраст между 18 и 65 г. и показва притеснителна статистика. Един на шест мъже съобщава да има сексуални чувства към деца, докато един на десет мъже съобщава, че е извършил сексуално посегателство спрямо деца. Голяма част от тях са в брак и оценяват положително социалното си положение. **Тези мъже е три пъти по-вероятно да работят с деца,** както и да изкарват висок доход. Има шест пъти по-голяма вероятност да са били жертви на посегателства като деца. Тази група мъже е 25 пъти по-вероятно да има благосклонни нагласи към онлайн сексуално насилие и тормоз върху деца и е 16 пъти по-вероятно да закупят онлайн порнографско съдържание.

Друга причина, по която проблемът е особено актуален, е казусът в квартал „Надежда“, който съвсем реално доказва колко проблемно е детското правосъдие и колко е тежка съдбата на жертвите от сексуални посегателства.

Британският пастор Д.Х. е обвинен в блудство с малолетни и непълнолетни момчета от квартал „Надежда“ в Сливен. Към момента той е задържан в Бургаския затвор, а според данните по делото Д.Х. е имал контакт с най-малко 14 деца.

Дейността на пастора в България започва още през 2012 г., когато той наема къща със сестра си Анна и децата ѝ в село Самуилово и е наблюдаван да води деца от Надежда и да ги лекува. Полицията не намира уличаващи доказателства.

Пасторът е великобритански гражданин, който осъждан за сексуално насилие и педофилия в родината си. Идва в България, но през 2016 година е екстрадиран обратно, тъй като по делото в родната си страна е бил освободен под гаранция, когато нарушава, идвайки в България. Към онзи момент е издадена първата му европейска заповед за арест. Признава се за виновен и се връща

¹ Australian human rights institute. (2023). *Identifying and understanding child sexual offending behaviour and attitudes among Australian men*.
<https://www.humanrights.unsw.edu.au/sites/default/files/documents/Identifying%20and%20understanding%20child%20sexual%20offending%20behaviour%20and%20attitudes%20among%20Australian%20men.pdf>

обратно във Великобритания, където е осъден на 15 месеца затвор. След като излежава 2 месеца от присъдата е освободен и в началото на 2017 г. се връща обратно в България. Скоро след това регистрира религиозно образувание „Християнски център Единство-Единство“ в Сливен, регистрирано в Софийския градски съд. През юли 2017 г. започва и първото дело срещу Д.Х. в България. Притеснителното е, че ВВС разкрива дейността на Д.Х. и неговата църква в квартал „Надежда“, а местните власти на този етап мълчат. Междувременно Д.Х. създава фондация „Малкият Йерусалим“ заедно с майка си и сътрудника си Мирослав, бивш свещеник в църквата на Д.Х.. Фондацията продължава да е активна.

Д.Х. беше арестуван за пръв път през септември 2019 г. и обвинен за блудство с 8 момченца, пет от които са под 14-годишна възраст. Д.Х. е задържан под стража, но по-късно е освободен с мярка парична гаранция. Делото, за съжаление, пропада и не стига до своя финал, поради което пасторът бързо се връща на свобода и продължава престъпната си дейност в един от най-бедните квартали в България.

Според събраните тогава доказателства в Молитвения дом, който Д.Х. прави в ромския квартал в Сливен, има помещение, където децата често оставали да спят. Те получавали от Д.Х. подаръци, а семействата им пари.

През август 2022 г. започва второ наказателно производство срещу Д.Х., като пасторът отново е арестуван и обвинен в разврат с малолетни и непълнолетни момчета отново от квартал "Надежда" в Сливен. Според обвинението в периода от юни до 10 август 2022 г. Д.Х. подмамвал децата с лакомства и пари, използвайки положението им на зависимост спрямо него.

Към този момент Д.Х. е прекарал в затвора почти две години, а времето е използвано крайно неефективно от съда поради непрестанните отводи на съдиите, което доведе до това делото два пъти да се разпределя от Върховния касационен съд на друг районен съд. Процесът е опорочен още на досъдебно ниво, което допълнително намалява шансовете процесът да се доведе до край.

Именно поради това настоящият доклад, без да прави заявка за изчерпателност, се опитва да даде един страничен, цялостен поглед над нормативната база и доктриналните постижения на учени на международно и

национално ниво, за да се идентифицират належащи проблеми и да се предложат някои възможни решения, както и за да се повиши разбирането относно темата за сексуалното насилие върху деца.

3. ЦЕЛ И ЗАДАЧИ НА ИЗСЛЕДВАНЕТО

Основната цел на настоящия доклад е да направи едно обективно и пълно изследване на нормативната уредба на национално и наднационално ниво в областта на закрилата на децата, жертви на престъпни посегателства, като се изведат основните практически проблеми и се дадат някои потенциални решения. Извеждат се на преден план основните стандарти, приложими при участието на деца – жертви в наказателния процес, като се обръща съществено внимание на разпита като доказателствено средство и неговата важност в действията по разкриване на обективната истина.

С оглед постигането на тази цел се оформят и следните задачи:

- Да се направи анализ на международноправната рамка в областта на детското правосъдие, включваща международни договори и Правото на Европейския съюз.
- Да се направи анализ на националното законодателство, свързано с децата жертви на престъпни посегателства.
- Да се направи сравнителен анализ на тези два правопорядъка, като се открие степента на съответствие на българското право със стандартите на международните източници, по които България е страна.
- Да се обърне внимание на съдебната практика и фрапиращите съдебни дела с деца – жертви, засегнати дори в публичното пространство, както и на тенденциите в статистиката, свързана с жертвите на престъпни посегателства.
- Да се открият конкретните проблеми и да се дадат практични решения.

4. ПРЕДМЕТ НА ДОКЛАДА

Предмет на настоящия доклад е изследването на нормативната уредба, свързана с наказателноправната защита и социалната подкрепа на деца, жертви на престъпления. Така детското правосъдие е правен и социален подход, насочен към гарантиране на правата и интересите на децата в случаите когато те са жертви на престъпления. Този предмет обхваща системите и процедурите, които защитават децата и същевременно им дават възможност за рехабилитация и социално възстановяване. В правния контекст детското правосъдие разглежда децата като жертви, с особен акцент върху тяхната защита и рехабилитация.

Чрез изследването на този предмет се формират проблемите и препоръките в настоящия доклад. Чрез тях се цели подобряване на състоянието на детското правосъдие в България.

ГЛАВА №1. ЗАЩИТА НА ДЕЦАТА СРЕЩУ ПРЕСТЪПНИ ПОСЕГАТЕЛСТВА – НОРМАТИВНА УРЕДБА.

В тази част на доклада се прави генерален анализ на правната рамка, осигуряваща защита на децата срещу престъпни посегателства. По този начин се навеждат и някои доводи за ефективността и синхрона между националното и наднационалното ниво на нормативната уредба. Правят се и мотивирани констатации за необходимостта от последващи действия с цел усъвършенстване на предоставяната защита в България, като следва да се вземат предвид достиженията на наднационалното право.

1. ДЕФИНИЦИЯ НА ДЕТЕ И ЖЕРТВА.

Съгласно Конвенцията на ООН за правата на детето "дете" означава всяко човешко същество на възраст под 18 години.² Така, за целите на настоящия доклад и изследванията и констатациите в него в категорията „дете“ влизат както малолетни, така и непълнолетни лица.

От друга страна, понятието „жертва“ означава дете, претърпяло вреди, включително физическо, душевно или емоционално страдание или икономическа вреда, която е пряка последица от престъплението.³ Нашият наказателен процес не познава фигурата на жертвата, а борави с друго понятие – това на пострадалия. Според чл. 74, ал. 1 НПК *„Пострадал е лицето, което е претърпяло имуществени или неимуществени вреди от престъплението.“* В това общо определение можем да включим и децата жертви на престъпления, които в рамките на наказателното производство се конституират като пострадали.

² Конвенция за правата на детето, в сила за България от 03.07.1991 г., приета на 20.11.1989 г.; чл. 1

³ По аргумент от член 2, параграф 1, буква а), i) от Директива 2019/29/ЕС на Европейския парламент и на Съвета от 25 октомври 2012 година за установяване на минимални стандарти за правата, подкрепата и защитата на жертвите на престъпления и за замяна на Рамково решение 2001/220/ПВР на Съвета, според който „жертва“ означава физическо лице, което е претърпяло вреди, включително физическо, душевно или емоционално страдание или икономическа вреда, които са пряка последица от престъпление;

2. МЕЖДУНАРОДНОПРАВНА ЗАЩИТА НА ДЕЦА СРЕЩУ ПРЕСТЪПНИ ПОСЕГАТЕЛСТВА.

България е страна по редица международни договори, които отговарят на конституционните изисквания⁴ и поради което са част от вътрешното право на страната, като тези норми имат предимство пред вътрешното законодателство в случай на противоречие.

В областта на закрилата на деца срещу престъпни посегателства ключова роля играят Конвенцията на ООН за правата на детето, Международният пакт за граждански и политически права, а също и Целите за устойчиво развитие.

2.1. Конвенция на ООН за правата на детето

Конвенцията установява четири основни принципа, които трябва да се прилагат във всички действия на държавата спрямо деца. Първият от тези принципи е принципът за спазване на висшите интереси на детето.⁵ Освен това конвенцията осигурява закрила на детето срещу дискриминация,⁶ право на оцеляване и развитие,⁷ както и право на детето да изразява своите възгледи, които са от значение за всички решения, които го засягат.⁸ Но за да придобият смисъл тези принципи на национално ниво е необходимо те да бъдат въплътени в законова и подзаконова нормативна уредба, а също и чрез политиките и практиките на държавата.

Това задължение на държавата да инкорпорира принципите на национално ниво придобива по-практически измерения и чрез други текстове на конвенцията, чрез които се дефинират границите на задължението за защита на децата срещу насилие. Такива текстове са например свързани със закрилата от всякакви форми на телесно наказание, форми на жестоки или унижителни форми на наказание,⁹

⁴ КРБ, чл. 5, ал. 4

⁵ Конвенция за правата на детето, в сила за България от 03.07.1991 г., приета на 20.11.1989 г.; чл. 3, т. 1

⁶ Пак там, чл. 2

⁷ Пак там, чл. 6

⁸ Пак там, чл. 12

⁹ Пак там, чл. 19, 28, 37

предприемане на мерки за предотвратяване и противодействие на всички форми на насилие¹⁰ и други.

Важна роля за приложението на Конвенцията имат общите коментари към нея, създадени от Комитета по правата на детето. В областта на закрилата от насилие над деца действат два Общи коментара по приложението на Конвенцията. Така например, Общ коментар № 13 от 2011 г. засяга проблема с все по-тревожните тенденции в насилието над деца.¹¹

2.2. Международен пакт за граждански и политически права

Самият Международен пакт (МПГПП) осигурява изрична закрила над децата в текста на чл. 24, според който *„всяко дете има право на такива мерки на закрила от страна на неговото семейство, на обществото и на държавата, каквито състоянието му на малолетен изисква.“*

В рамките на ООН съществуват още два важни документа, а именно Насоки на ООН относно правораздаването по въпроси, свързани с деца, които са жертви и свидетели на престъпления, както и Насоки за действие по отношение на децата в системата на наказателното правосъдие. В тези два документа са разписани редица права на децата в наказателния процес, като например право на ефективно съдействие, защита от повторна виктимизация, защита от трудности в съдебното производство и други.

2.3. Цели за устойчиво развитие

През 2015 г. по време на Срещата на върха по устойчивото развитие в рамките на ООН бе приет Дневният ред за развитие след 2015 г. „Да преобразим нашия свят: Програма за устойчиво развитие до 2030 г.“ Документът бе одобрен от всичките 193 държави членки на ООН, включително и България. Програмата се състои от пет части и в нея са изброени и формулирани 17 Цели за устойчивото

¹⁰ Чл. 32 до 36 от Конвенцията за правата на детето

¹¹ Committee on the Rights of the Child, General comment № 13 (2011) The right of the child to freedom from all forms of violence (18 April 2011) UN Doc. CRC/C/GC/13

развитие (Sustainable Development Goals (SDGs), като към всяка една от тях има и подцели, които са общо 169.

В областта на детското правосъдие Целите за устойчиво развитие имат принос в няколко насоки. Така например те насърчават борбата с всички форми на насилие, в частност насилието над деца, както и принципите на върховенство на закона.

Изводът от настоящото изложение е, че международноправната рамка осигурява закрила на децата от всички форми на насилие на няколко нива. Чрез приложението на тези източници във вътрешното право това представляват допълнителни гаранции за закрилата на децата от престъпни посегателства.

3. ЗАКРИЛА НА ПОСТРАДАЛИТЕ ОТ ПРЕСТЪПНИ ПОСЕГАТЕЛСТВА В ПРАВОТО НА ЕС.

На регионално ниво в рамките на Европейския съюз действат няколко основополагащи източника, в това число Хартата на Основните права на ЕС, Програмата на ЕС за правата на детето, а също и множество Директиви.

Хартата на Основните права на ЕС (ХОПЕС) осигурява редица права, които са приложими и спрямо децата. В това число се включват правото на живот и забрана на изтезанията.¹² Чл. 24 ХОПЕС отново застъпва принципа за висшия интерес на детето, който следва да е от първостепенно значение.

Програмата на ЕС за правата на детето предвижда редица дейности, които да се предприемат в ЕС, за да станат правосъдните системи по-щадящи за децата. Като уязвима група те имат нужда от по-висока степен на закрила и гаранция на правата на децата в процеса.

На ниво вторично право на ЕС действат няколко ключови Директиви. От една страна, две Директиви от 2011 г. се фокусират върху борбата със сексуалното насилие, експлоатация и детската порнография, както и с трафика на хора.¹³ От

¹² Чл. 2 и 4 ХОПЕС

¹³ Директива 2011/93/ЕС на Европейския парламент и на Съвета от 13 декември 2011 година относно борбата със сексуалното насилие и със сексуалната експлоатация на деца, както и с детската порнография; Директива 2011/36/ЕС относно предотвратяването и борбата с трафика на хора и защитата на жертвите от него

друга страна, към момента действат и други две директиви, които засягат процесуалните права на децата извършители на престъпления, както и на децата жертви на престъпни посегателства.¹⁴

Макар докладът да се фокусира повече върху жертвите от престъпления, важно е да се отбележи, че държавата транспонира текстовете във връзка с правата на деца извършители, но крайният ефект е неблагоприятен за детето без значение от процесуалното му качество. Това е така, тъй като от гледна точка на децата извършители все още действа Закон за борба срещу противообществените прояви на малолетните и непълнолетните от 1958 г. – крайно неадекватен на настоящия стадий на развитие на правото на ЕС. От гледна точка на жертвите пък транспонирането страда от друг дефект – приемането на текстове става на парче, а въвеждането за задължения за държавните органи – бланкетно, което го прави лишено от действителни стандарти, към които органите следва да се придържат при работа с деца пострадали от престъпления.

За целите на настоящия доклад е особено важна Директива 2012/29/ЕС. Няколко са новите моменти в нея, които са транспонирани, в процес на транспониране или предстоят да се транспонират в българското право.

На първо място, важно е да се отбележи, че Директивата разчита на мултидисциплинарността, която е от ключово значение при работа с деца, жертви на престъпления, които имат специфични потребности и интереси. Мултидисциплинарността е важна с оглед необходимостта от съгласувани действия на органите в областта на правосъдието, здравеопазването, рехабилитацията и образованието.

На следващо място, Директивата определя, че децата имат статут на свидетели със специфични нужди от защита. Така, една от мерките, предвидени в Директивата, е извършването на *индивидуална оценка* на физическото и

¹⁴ Директива 2012/29/ЕС на Европейския парламент и на Съвета за установяване на минимални стандарти за правата, подкрепата и защитата на жертвите на престъпления; Директива (ЕС) 2016/800 на Европейския парламент и на Съвета относно процесуалните гаранции за децата, които са заподозрени или обвиняеми в рамките на наказателното производство

психическото състояние на детето, което като жертва на престъпно посегателство е приравнено в Правото на ЕС на лице със специфични нужди.¹⁵

Изводът е, че Правото на ЕС осигурява висок стандарт на защита на децата, пострадали от престъпление. Той е съответстващ и доразвива изискванията на международните конвенции в тази област. Как обаче тези конкретни задължения се привеждат в българското законодателство е обект на изследване в следващите редове.

4. ДЕТСКО ПРАВОСЪДИЕ У НАС?

Според Комитета по правата на детето българската нормативна рамка е на едно добро ниво, но има нужда от допълнителни реформи, които да доведат до край процесуалните гаранции за правата на децата в контекста на наказателното правораздаване.¹⁶

4.1. Понятие.

В най-широк смисъл правосъдието обхваща дейността на съдилищата, прокуратурата и органите на досъдебното разследване, както и институциите, които изпълняват присъди и съдебни решения. Когато деца участват в тези правни процедури, говорим за детско правосъдие.¹⁷ Ролята на децата може да бъде различна – те могат да са обвиняеми, жертви, свидетели, страна в граждански и административни дела или деца с нарушени права.

Важно е да се отбележи, че децата в зависимост от процесуалното си качество в рамките на правораздавателната дейност, имат различни потребности. В този смисъл наборът от средства за защита на висшия интерес на децата

¹⁵ В контекста на Директивата лице със специфични нужди е всяко лице, което е уязвимо по отношение на вторично и повторно виктимизиране, сплашване и отмъщение.

¹⁶ Committee on the Rights of the Child Concluding observations on the combined sixth and seventh periodic reports of Bulgaria (2024), UN Doc. CRC/C/BGR/CO/6-7, ¶145 и следващите: <https://documents.un.org/doc/undoc/gen/g24/026/70/pdf/g2402670.pdf>

¹⁷ Committee on the Rights of the Child, GENERAL COMMENT № 10 (2007) Children's rights in juvenile justice, (25 April 2007) UN Doc. CRC/C/GC/10

извършители на престъпни посегателства и на децата, жертви на престъпления е различен. В следващите страници се обръща по-сериозно внимание на жертвите на престъпления, ненавършили 18-годишна възраст, които поради уязвимото си социално положение се нуждаят от по-интензивна грижа в рамките на процеса по разкриване на обективната истина.

4.2. Конституция на Република България

Според чл. 14 „Семейството, майчинството и децата са под закрила на държавата и обществото.“ Този принцип е развит на множество нива в националното законодателство, както в наказателноправен, така и в гражданско- и административноправен аспект. Пропуските в закрилата са обект на анализ в настоящия документ, доколкото такива има, но не поради липса на национално законодателство, а поради неефективността на същото.

4.3. Закон за борба срещу противообществените прояви на малолетните и непълнолетните

Този закон действа от средата на миналия век (1958 г.) и е многократно критикуван поради липсата на прозрачност при приложението му и актуалност в съответствие с международните стандарти, приети от България съобразно чл. 5, ал. 4 КРБ. Най-сериозният недостатък на закона е липсата на каквато и да е психологическа работа с детето, извършило престъпление. Липсва прозрачност и в процедурно отношение относно налагането на възпитателни мерки. Целият този инструментариум, макар да има за цел да поправи дееца, често пъти единствено дава основание за рецидив в противоправното поведение на децата.

4.4. Наказателно-процесуален кодекс

Този кодекс е изследван в детайл в настоящия доклад, доколкото процесуалното развитие на делото е от ключово значение за постигането на справедлив резултат, от който децата да не бъдат вторично виктимизирани. Трябва да се обърне внимание, че в последните години беше многократно изменян в

съответствие с правото на ЕС във връзка с правата на децата в наказателните производства, но ефективността на това транспониране подлежи на съмнение в някои отношения.

ГЛАВА № 2. СТАТИСТИКА ОТНОСНО ДЕЦАТА, ПОСТРАДАЛИ ОТ ПРЕСТЪПНИ ПОСЕГАТЕЛСТВА.

В тази част на доклада се изследват тенденциите, свързани с децата жертви на престъпни посегателства. Този анализ е необходим с оглед идентифицирането на проблемите на наказателния процес, тоест кои деяния остават неразкрити, кои са най-честите посегателства над деца, как може да се противодейства ефективно на тези неблагоприятни фактори, които водят след себе си виктимизацията на малолетни и непълнолетни у нас.

По данни на Националния статистически институт (НСИ)

Настоящото изследване на статистическите данни има за цел да илюстрира един от големите проблеми на правосъдието у нас – отношението към децата, извършители на престъпления, както и пренебрежимо малкото регистрирани деца, жертви на престъпления. Макар настоящият доклад да е фокусиран върху жертвите на престъпления, в частност сексуалните посегателства, трябва да се отбележи, че неефективното справяне с младежката престъпност превръща децата жертви в деца престъпници, а децата престъпници – в рецидивисти.

Данните на НСИ са разделени по години и по брой малолетни и непълнолетни.

За 2023 година

През 2023-та година непълнолетните лица, преминали през детска педагогическа стая за извършените от тях противообществени прояви са 6635 за цялата страна (1530 са малолетни, а 5105 са непълнолетни), като към тях се прибавят и непълнолетните извършители на престъпления – 4642, от които 951 лица са малолетни, а 3691 са на възраст между 14 и 17 години.

По отношение на критерия пол съотношението момчета към момичета извършители на противообществени прояви е 69.9% на 30.1%. Най-честата противообществена проява е бягство от дома – 14.8%.

По отношение на извършителите на престъпления разпределението по пол остава сходно – 60.6% момчета и 39.4% момичета. Най-често извършваното деяние е кражбата – 53.5% от всички, преминали през ДПС. Ако престъпленията се гледат по-детайлно, най-извършваните кражби са на търговски обекти, на домове и взломните кражби.

Така общият брой лица, водени на отчет в ДПС са 8520 лица, отчитайки спад от 1.2% спрямо 2022 година. Най-голям е процентът на непълнолетните – 79%, докато малолетните са 21%. Разпределението по пол е следното – 79.6% момчета спрямо 20.4% момичета. От тези лица 78.2% са учащи, но в криминогенна среда живеят малко над половината от лицата – 50.4%. Така коефициентът на водените на отчет в ДПС лица за въпросната година е 1345 на 100 000 души.

Малолетни и непълнолетни пострадали от престъпления

През 2023 г. в ДПС са регистрирани 1 300 непълнолетни пострадали от престъпления, от които 788 (60.6%) са момчета и 512 (39.4%) момичета. Малолетните пострадали лица са 37.5%, а непълнолетните - 62.5%.

Сред жертвите на престъпления най-много са тези, пострадали от кражба - 36.0%. Следват пострадалите от нанесени телесни повреди – 246 лица (18.9%), от блудство - 73 лица (5.6%), и от грабежи - 63 лица (4.8%). Регистрираните в ДПС случаи на деца, жертви на изнасилване и на опит за изнасилване, са 9 (0.7%).

За 2022 година

През годината са били водени общо 8626 малолетни и непълнолетни лица за извършени противообществени прояви и престъпления. По този начин в сравнение с предходната година броят на лицата намалява със 181 лица, което представлява 2.1%. Разпределението на лицата в тази група е следното: на база възраст – непълнолетни са 77.1%, а малолетни 22.9%. по отношение на пола на лицата 80.4% са момчета, а момичета са 19.6%.

Коефициентът на водените на отчет в ДПС лица е 1372 на 100 000 души.

Извършители на противообществени прояви са били 5002 лица, от които 67.3% са момчета. Най-честата проява отново е бягството от дома (17.6%), последвано от проява на насилие и агресия (14.1%) и тормоз (8.5%).

По отношение на престъпленията, извършени от непълнолетни, общият брой е 4388, от които най-много са кражбите – 2405 (54.8%), следвани от унищожаване и повреждане на имущество и престъпления, свързани с наркотици.

Това, което се установява за младежката престъпност (между 18 и 25 години), е, че в тази възрастова категория коефициентът на криминална активност е най-висок – 1353 осъдени на 100 000 души от съответната категория.

Малолетни и непълнолетни пострадали от престъпления

В периода пострадали от престъпления непълнолетни лица са били 1163 лица, от които 685 (58.9%) момчета и 478 (41.1%) момичета. Малолетните пострадали лица са 38.3%, а непълнолетните - 61.7%.

Сред жертвите на престъпления най-голям процент са пострадалите от кражби на имущество - 494 лица (42.5%). Следват пострадалите от нанесени телесни повреди – 229 лица (19.7%), от блудство - 75 лица (6.4%), и от грабежи - 56 лица (4.8%). В този период случаите на деца, жертви на изнасилване и на опит за изнасилване, са 10 (0.9%).

За 2021 година

През отчетната година общият брой на непълнолетните лица на отчет в ДПС за противообществени прояви и престъпления е 8807 лица. В съпоставка с предходната 2020 г. броят отново намалява – с 1% или 92 лица. Общата характеристика на непълнолетните през този период остава сходна – отново се наблюдава висок процент на учащите (77.8%), но и на лицата, които живеят в криминогенна среда, процентът на които остава близък до 50% - 47.6%. На база пол статистиката отново откроява преобладаващ процент на момчетата извършители (80.3%) спрямо момичетата (19.7%). Отново малолетните са чувствително по-малко от непълнолетните – 22.3% на 77.7%.

Коефициентът на водените на отчет в детските педагогически стаи е 1300/100 000 души, тоест по-нисък в сравнение със следващите две години – 2022 и 2023 г.

Лицата, извършили противообществени прояви, са 5390, от които 68.8% са момчета. Отново най-популярното деяние е бягството от дома (16.4%), следвало от насилие и агресия (13.6%) и повреждане на чужда собственост (10.8%).

От гледна точка на извършителите на престъпления техният брой е 4329, което, спрямо вече разгледаните години е чувствително по-нисък брой. Кражбите преобладават – 50% от престъпленията, извършени от всички престъпления, като разпределението по видове кражби е непроменено, преобладават посегателствата над магазини и други търговски обекти.

Това, което се установява за младежката престъпност (между 18 и 25 години), е, че в тази възрастова категория коефициентът на криминална активност е най-висок – 1228 осъдени на 100 000 души от съответната категория.

Малолетни и непълнолетни пострадали от престъпления

През 2021 г. 1065 пострадали от престъпления са регистрирани, от които 654 (61.4%) са момчета и 411 (38.6%) са момичета. По критерий възраст малолетните пострадали лица са 38.6%, а непълнолетните - 61.4%.

Най-голям процент от пострадалите са жертви на кражби - 487 лица (45.7%). Следват пострадалите от нанесени телесни повреди – 222 лица (20.8%), от блудство - 62 лица (5.8%), и от грабежи - 53 лица (5.0%). Жертвите на изнасилване и на опит за изнасилване, са 10 (0.9%).

За 2020 година

През тази година на отчет в детските педагогически стаи са водени 8 899 лица. Отново е налице тенденция на намаляване на броя им спрямо предходната година – с 2.9%. Характеристичните особености на тази група запазва вече установените си тенденции – непълнолетните са повече спрямо малолетните (79.5% на 20.5%); момчетата са повече от момичетата (80.7% на 19.3%). Отново е голям процентът на учащите, над 75%, отново около 50% живеят в криминогенна среда (47.7%).

Коефициентът на водените на отчет в ДПС е 1324 на 100 000 души.

По отношение на противообществените прояви се наблюдава категорична тенденция – общият брой е 5289 души, с по-голям брой на момчетата (69%) и най-голям процент на бягствата от дома и прояви на насилие и агресия.

От гледна точка на престъпленията, извършени от малолетни и непълнолетни техният брой е 4417, с най-висок процент кражбите – 2222 лица или 50.3% от всички престъпления.

Това, което се установява за младежката престъпност (между 18 и 25 години), е, че в тази възрастова категория коефициентът на криминална активност е най-висок – 1003 осъдени на 100 000 души от съответната категория.

Малолетни и непълнолетни пострадали от престъпления

През 2020 г. в ДПС са регистрирани 941 пострадали лица, от които 544 (57.8%) са момчета и 397 (42.2%) са момичета. По критерий възраст пострадалите лица се разделят на 41.2% малолетни срещу 58.8% непълнолетните.

Сред жертвите на престъпления най-много са жертвите на кражби - 342 лица (36.3%). Следват пострадалите от нанесени телесни повреди – 185 лица (19.7%), от блудство - 102 лица (10.8%), и от грабежи - 45 лица (4.8%). Жертви на изнасилване и на опит за изнасилване за периода са 12 (1.3%).

За 2019 година

За периода на отчет в детските педагогически стаи са водени 9 167 лица. Спрямо 2018 година се забелязва много лек растеж от 0.8% в броя на тези лица. От гледна точка на разпределението по различните белези тенденцията се запазва. Непълнолетните са повече от малолетните (79.4% на 20.6%), непълнолетните са повече от малолетните (80% на 20%) с висок процент на учащите (77.2%) отново с висок процент лица, живеещи в криминогенна среда (48.1%). Така коефициентът на водените на отчет в ДПС лица е 1379 на 100 000 души.

Лицата, регистрирани за противообществени прояви, са 6 700, от които 71.1% са момчета. Намалява техният брой спрямо 2018 година. Отново най-много

са проявите на бягство от дома, както и проявите на насилие и агресия (17.7% и 10.7% съответно).

По отношение на извършените престъпления кражбите отново преобладават, представлявайки 53.7% от общо 4943.

Това, което се установява за младежката престъпност (между 18 и 25 години), е, че в тази възрастова категория коефициентът на криминална активност е най-висок – 1115 осъдени на 100 000 души от съответната категория.

Малолетни и непълнолетни пострадали от престъпления

През въпросния период са налице 1 280 пострадали, от които 506 (39.5%) са момичета. Малолетни са 542 лица (42.3%), а непълнолетни – 738 (57.7%).

Най-голям е броят пострадали от кражби - 579 лица (45.2%). Следват пострадалите от нанесени телесни повреди - 226 лица (17.7%), от грабежи - 55 лица (4.3%), и от блудство - 101 лица (7.9%). Случаите на деца, жертви на изнасилване, са 7.

Изводи

Статистиката е ценна, когато се прави анализ на проблеми в правораздаването, защото показва няколко тенденции.

Първо, без изненада, често децата от жертви се превръщат в извършители на престъпления. Второ, на национално ниво е установен устойчив и сравнително висок процент и на рецидивната престъпност, а именно, че лицата с минали осъждания са повече от една трета от всички извършители. Вземайки предвид тези две взаимно свързани заключения и пречупвайки ги през призмата на детското правосъдие, е видно, че постоянната и дори засилващата се тенденция за налагане на възпитателни мерки на деца всъщност се явява своеобразна входна врата в правосъдната система за тази чувствителна социална група. При първа криминална регистрация последващото извършване на престъпление е в голяма степен предопределено, поради неефективната работа с децата извършители и липса на психологическа подкрепа.

От друга страна, видно е, че действащото законодателство не предлага решение на процеса на преминаване на едно дете от жертва в извършител, поради

което то поражда репресивни ефекти и обуславя репресивния метод като фактически приоритетен в общата политика на държавата.¹⁸

Като цяло, непълнолетната престъпност е устойчиво обществено явление, което не представлява съществен процент от общата престъпност, но тенденцията отчита известно влошаване на качествените показатели - леко понижаване на възрастовата граница, повишаване на обществената опасност, повишаване на агресивността на проявите при незначителни поводи, ръст на хулиганската мотивация, симптоматична за социално отчуждаване на децеа.¹⁹ А този анализ е важен, защото престъпността, плод на социално отчуждаване, често крие своите корени в предходна виктимизация на детето, останала неадресирана от социалните и образователни институции.

За да се спре порочния кръг на виктимизиране и последващо извършителство на противоправни деяния, за децата трябва да се предвиди специален механизъм на защита. Особено внимание трябва да се обърне на децата, които живеят в бедност, в социална и териториална сегрегация, превръщайки ги в лесна плячка за експлоатация и манипулация.

¹⁸ Министерски съвет на Република България, Концепция за държавна политика в областта на правосъдието на детето (03 август 2011 г.), стр. 9-10

¹⁹ Г Петрунов, "Престъпленията на децата и срещу децата. Социологически анализ по количествени показатели." – в Авторски колектив, "Рискови криминогенни и виктимогенни фактори при децата." Съюз на съдиите в България, 2009-2010 г., стр. 24-32

ГЛАВА № 3: ОСНОВНИ ПРОБЛЕМИ В ДЕТСКОТО ПРАВОСЪДИЕ.

След така направения анализ на нормативната уредба у нас, а също и на статистическите данни за престъпленията с жертви – деца, следва да се открият основните проблеми в областта на детското правосъдие, в частност виктимизацията на малолетни и непълнолетни.

Сред основните проблеми в литературата и практиката се оказва подготовката на магистратите (съдии, следователи, прокурори) в работата им с деца в рамките на наказателния процес. Друг съществен проблем се оказва психологическата подкрепа от социалните служби. В допълнение се открояват и някои проблеми на самото наказателно производство, в частност неефективното използване на специализираните помещения за разпит на малолетни и непълнолетни (т. нар. „сини стаи“), а също и повторната виктимизация в рамките на процеса чрез множеството разпити в досъдебната и съдебната фаза.

Накрая се обръща внимание на един рядко засяган проблем в доктрината и практиката, а именно – институтът на **отвода и самоотвода на съдията**, който в практиката се превръща в причина за забавено правосъдие и липса на и на право в отказ от ефективно правораздаване.

1. ДАЛИ И КАК СЕ ОБУЧАВАТ МАГИСТРАТИТЕ ДА РАБОТЯТ С ДЕЦА?

По данни от Националния институт на правосъдието (НИП) в периода 2021-2024 година са проведени общо 12 обучения на магистрати на теми свързани с децата като жертви на насилие (от които 2 са на теми свързани с домашното насилие, а 2 са свързани с децата извършители на престъпления).²⁰ Генерално тези обучения не са насочени към създаване на широк спектър от компетентности у магистратите, което да ги специализира като професионалисти, работещи с такива уязвими групи.

Нормата на чл. 390, ал. 2 НПК предвижда, че при производства за престъпления, извършени от непълнолетни, *„съдиите трябва да притежават специална подготовка в областта на правата на детето или да имат*

²⁰ Информационна система за управление на процеса на обучение в Националния институт на правосъдието (ИСУПО), достъпна на <<https://public-isupo.nij.bg>>

ефективен достъп до специализирано обучение, а съдебните заседатели трябва да бъдат учители или възпитатели.“ Такова изискване не е нормативно уредено при дела, по които жертвата е дете, което само по себе си е недостатък на правната уредба. Директивата за установяване на минимални стандарти за правата, подкрепата и защитата на жертвите на престъпления предвижда „служителите, които има вероятност да влязат в контакт с жертви, например полицейските и съдебните служители, да получават общо и специализирано обучение до ниво, подходящо за контакта им с жертвите, което да повиши тяхната осведоменост относно нуждите на жертвите и да им позволи да се отнасят с жертвите безпристрастно, с уважение и професионализъм.”²¹ Така стигаме до извода, че липсата на нормативно изискване в НПК е в противоречие с директивата *per se*. По-сериозният недостатък в случая е, че дори сега съществуващият текст на чл. 390 не дава гаранции за действителните компетенции на магистратите, които работят с деца, извършители на престъпления, доколкото законът предвижда декларативното изискване за „ефективен достъп,” а не реално придобити умения за работа по такива производства.

В проучвания от 2021 г. става ясно, че представители на съда и адвокатурата споделят за необходимостта от адекватни обучения при работата с деца, каквито обаче липсват.²² Вместо формални обучения, магистратите се опират на неформални разговори с приятели и познати психолози и педагози, но само по себе си това показва липсата на информираност не просто сред лицата, предоставящи процесуална защита, но и в самото правораздаване.²³

Така законодателните промени, дискутирани и гласувани в няколко парламента, в крайна сметка не успяват ефективно да регламентират

²¹ Чл. 25 от Директивата

²² ВЪЗМОЖНО ЛИ Е ДА БЪДЕ ЩАДЯЩО ПРАВОСЪДИЕТО ЗА ДЕЦА В БЪЛГАРИЯ? Контекстуализиран анализ на стъпките, границите и съпротивата срещу прилагането на Директива 2012/29/ЕС и Директива 2016/800/ЕС, стр. 35

²³ ВЪЗМОЖНО ЛИ Е ДА БЪДЕ ЩАДЯЩО ПРАВОСЪДИЕТО ЗА ДЕЦА В БЪЛГАРИЯ? Контекстуализиран анализ на стъпките, границите и съпротивата срещу прилагането на Директива 2012/29/ЕС и Директива 2016/800/ЕС, стр. 36

задължението на България да обучи своите магистрати и служители да работят с деца в рамките на правораздаването, както по отношение на извършителите, така и по отношение на жертвите.

2. Мултидисциплинарност у нас

В рамките на българската правна действителност съществуват редица институции, които са ангажирани с подкрепата на децата жертви в наказателния процес. В частност, неизчерпателният списък включва Дирекция „Социално подпомагане“ и по-конкретно Отдел „Закрила на детето“, Регионална здравна инспекция, Регионален инспекторат по образованието, Местната комисия за борба срещу противообществените прояви на малолетни и непълнолетни и други. Нормативната уредба споменава на редица места необходимостта от „мултидисциплинарност,“ но без да държи сметка за действителното съдържание на това понятие, начинът, по който тази мултидисциплинарност се реализира на практика и дали органите си сътрудничат ефективно. Този термин нашето законодателство разбира като участие на представители на различни държавни структури с цел предоставяне на адекватна подкрепа и съответна социална услуга. Формирането на мултидисциплинарен екип е всъщност основното проявление на този принцип, като същият се очаква да действа координирано, а в него се включват представители на съответната социална услуга, към която се е насочило лицето.²⁴ Най-общо в мултидисциплинарния екип участват представител на районното управление на Министерството на вътрешните работи (районен инспектор, инспектор от детска педагогическа стая или оперативен работник), на районната прокуратура и представител на общината. По преценка на водещия на екипа се канят за участие представител на регионалната здравна инспекция, личният лекар на детето или представител на болницата, откъдето е постъпил сигнал по случая, представител на регионалното управление по образованието и на училището, детската градина или друга образователна институция и

²⁴ Закон за социалните услуги, чл. 36г и сл.

представител на доставчик на социална услуга. Кметът на общината подпомага координацията на дейността на мултидисциплинарния екип.²⁵

Мултидисциплинарността е опорочена у нас и на още едно основание. По-общо тя произтича като изискване от Директивата 2012/29/ЕС за установяване на минимални стандарти за правата, подкрепата и защитата на жертвите на престъпления.²⁶ Участието на всички изброени органи в рамките на социалната подкрепа изисква и тяхната координация, но на този етап липсва яснота кой е органът, който обобщава информацията, събрана от мултидисциплинарния екип относно детето жертва на престъпно посегателство.²⁷ Този проблем частично беше преодолян с новите промени в НПК,²⁸ но въпреки това липсва яснота по отношение на въпроса чия е инициативата в рамките на процеса и кой следва да следи дали процедурата по индивидуална оценка е адекватна или просто формалност.

За съжаление, много често мултидисциплинарността се превръща в оправдание за липсата на подкрепа „по същество,“ доколкото институциите, предоставящи социални услуги, действат единствено в рамките на собствените си правомощия, без да бъдат интегрална част от по-големия процес по първична и последваща подкрепа за деца жертви на сексуални посегателства. Следователно, по-често работата се извършва отделно от всеки орган, а не съвместно и координирано, за да бъде тя максимално ефективна за детето в риск.

²⁵ Закон за социалните услуги, чл. 36г, ал. 3 и 4

²⁶ Чл. 7(7) и чл. 15 от Директивата

²⁷ CAN JUSTICE IN BULGARIA BE CHILD-FRIENDLY? A Contextualized Analysis of the Steps, Safeguards and the Reluctance in terms of the Implementation of Directive 2012/29/EU and Directive 2016/800/EU

²⁸ ЗАКОН за изменение и допълнение на Наказателно-процесуалния кодекс (обн., ДВ, бр. 86 от 2005 г.; изм., бр. 46 и 109 от 2007 г., бр. 69 и 109 от 2008 г., бр. 12, 27, 32 и 33 от 2009 г., бр. 15, 32 и 101 от 2010 г., бр. 13, 33, 60, 61 и 93 от 2011 г.; Решение № 10 на Конституционния съд от 2011 г. - бр. 93 от 2011 г.; изм., бр. 19, 20, 25 и 60 от 2012 г., бр. 17, 52, 70 и 71 от 2013 г., бр. 21 от 2014 г., бр. 14, 24, 41, 42, 60, 74 и 79 от 2015 г., бр. 32, 39, 62, 81 и 95 от 2016 г., бр. 13, 63 и 101 от 2017 г., бр. 7 и 44 от 2018 г.; Решение № 14 на Конституционния съд от 2018 г. - бр. 87 от 2018 г.; изм., бр. 96 от 2018 г., бр. 7, 16 и 83 от 2019 г., бр. 98, 103 и 110 от 2020 г., бр. 9, 16 и 20 от 2021 г.; Решение № 7 на Конституционния съд от 2021 г. - бр. 41 от 2021 г.; изм., бр. 80 от 2021 г.; Решение № 13 на Конституционния съд от 2021 г. - бр. 85 от 2021 г.; изм., бр. 32 и 62 от 2022 г.)

Доводи в тази посока могат да се почерпят от самата нормативна уредба у нас. Непрекъснатите изменения, орязването на едни закони, за да се създадат нови, води до невъзможност за обикновения човек да се ориентира към кого може да се обърне за помощ.²⁹ В допълнение на това, декларативният характер на нормативните текстове създава редица въпросителни около приложението им, доколкото уредбата се опира на заимствани от международни източници понятия, без да установява конкретни действия – както първични, така и последващи, за осъществяването на тези стандарти. Такъв пример е принципът за осигуряване на най-добрия интерес на детето, който не получава последваща регламентация на законово и подзаконово ниво.

Всичко това води до състояние на безтегловност, в което едно дете жертва на насилие е изправено пред тежкия избор дали да бъде пренасочвано между институциите „по компетентност,“ или да продължи живота си, носейки травмата от престъпното посегателство.

Този чисто морален избор няма правна регламентация у нас. Няма как и да има, защото той е плод на липсата на ефективен достъп до психологическа подкрепа на лицата в такава ситуация. Това не е въпрос на правна техника, нито на законодателна инициатива, а на инициатива от страна на бюрократичната машина в областта на социалното подпомагане, която, бидейки натоварена от закона с редица административни тежести, трудно успява да се намеси там, където е най-необходима. Така социалното подпомагане в България, под натиска на административната тежест, нито може да бъде социално, нито ефективно да подпомага, доколкото ресурсите не му позволяват това. съвсем отделен, но съществен въпрос е, че самите служители в системата на социалните услуги също са лишени от достъп до психологическа подкрепа, въпреки ежедневните си

²⁹ За пример може да се даде Законът за социално подпомагане, от който се отдели и създаде Закон за социалните услуги (обн. ДВ № ДВ, бр. 24 от 22.03.2019 г., в сила от 01.01.2020 г., влизането в сила изменено на 01.07.2020 г., бр. 101 от 27.12.2019 г.; изм., бр. 65 от 21.07.2020 г. с Решение № 9 от 14.07.2020 г. на КС на РБ по к. д. № 3 / 2020 г.; изм. и доп., бр. 71 от 11.08.2020 г.; изм. и доп., бр. 110 от 29.12.2020 г., в сила от 31.12.2020 г.; изм. и доп., бр. 14 от 17.02.2021 г., в сила от 17.02.2021 г.; изм., бр. 8 от 28.01.2022 г., в сила от 01.01.2022 г.; изм., бр. 104 от 30.12.2022 г., в сила от 01.01.2023 г.) с Правилник за неговото прилагане.

сблъсъци с тежки казуси на деца и възрастни жертви на разнообразни видове насилие.

Така в очите на жертвите от сексуални престъпления мултидисциплинарността се превръща в празно понятие, социалната подкрепа – в невъзможна мисия, а травмата от преживяното – в доживотна присъда.

3. ИНСТИТУТЪТ НА Т.НАР. „СИНИ СТАИ“ – ДОКОЛКО ЕФЕКТИВЕН НАЧИН СА ТЕ В БЪЛГАРСКАТА СИСТЕМА ЗА ОСИГУРЯВАНЕ НА ЩАДЯЩО ДЕТСКО ПРАВОСЪДИЕ?

В множество доклади на УНИЦЕФ и представители на неправителствения сектор става ясно, че използването на „сини стаи“ и щадящи техники за разпит на деца все още предизвикват смесени реакции.³⁰

Синята стая представлява специално приспособено помещение за провеждане на разпити и изслушване на деца от обучени специалисти. Състои се от две помещения- стая за изслушване на детето, в която се намират детето и специалист, най-често психолог, обучен да опосредява разпити/изслушвания в синя стая, който му задава въпросите, и стая, в която са останалите участници в процеса (водещият разследването, съдията, пред който се извършва разпита в досъдебното производство, съдията по делото, обвиняемият (подсъдимият) и неговият защитник, вещи лица, представители на системата за закрила, родители и др.). Тези две помещения може да са разделени от венецианско огледало, могат и да бъдат отделни помещения. Между тях има аудио и видеовръзка, които позволяват да се задават въпроси, чрез специалиста в помещението с детето, да се вижда и чува детето, което отговаря на въпросите. Стаите са оборудвани и с техническа възможност за видеозапис на разпита, така че да не се налага детето да бъде питано за едно и също нещо много пъти. Следва да се има предвид, че синята стая не се използва само в рамките на наказателното производство, но за целите на настоящия доклад се взема предвид функцията на това помещение именно с оглед наказателното производство.

³⁰ УНИЦЕФ, Изследване на насилието над деца в България, част II: Капацитет на институциите, отговорни за превенцията, установяването и реакцията на насилието над деца в България <https://www.unicef.org/bulgaria/media/10241/file> - стр. 53

Към този момент има около 70 специализирани помещения. Въпросите за състоянието им, както и за ефективността на тяхната употреба обаче остават.

Понастоящем нормативната уредба около института на синята стая е в пожелателен дух. Законът не установява задължение за разследващите органи да провеждат разпити на деца в такива помещения, а е оставил на тяхната преценка кога да се използва този ресурс. Това води до някои притеснителни статистики. Например, в областен град като Сливен, синята стая е използвана само няколко пъти годишно, което поставя нови въпроси. Защо съоръжение, което иначе би трябвало да предостави по-щадящо правосъдие за децата, не се използва достатъчно? .

В други големи градове като Пловдив например сините стаи се използват значително по-често. Координационният механизъм между социални работници, органи на досъдебното производство и съда сработва добре, защото за провеждането на един такъв разпит се изискват компетентни представители поне на три органа – педагозите, работещи към самата социална услуга, разследващите органи и съда. Това показва големите различия между отделните региони в нивото на подготовката на кадрите, желанието на разследващите органи да взаимодействат с други специалисти основно поради разликата в подходите на разпит.

Нормативната уредба в Закона за закрила на детето се изчерпва с член 15, който определя, че детето има общо формулираното право да бъде изслушано, а *„съдебните и административните органи осигуряват подходяща обстановка за изслушване на детето, съобразена с неговата възраст.“* От тази норма обаче не става ясно нито как се прави преценката за съобразност на обстановката с възрастта на детето, нито къде на практика се правят повечето разпити. В хода на разговори с представители на прокуратурата и сините стаи се установи, че в повечето случаи децата са разпитвани в кабинети, на бюра, без да им се дава каквато и да е възможност да се почувстват предразположени, за да споделят подробно случилото се.

Това обаче „изкривява“ наказателния процес в поне няколко насоки. Първо, при неблагоприятна среда, детето може да откаже да свидетелства за извършеното престъпление. В редица изследвания се прави заключението, че в

над 50-60% от случаите децата никога не споделят за преживяното сексуално насилие.³¹ Следва да се има предвид, че макар и чуждестранни, докладите имат тежест към нашата правна действителност, доколкото у нас процентът вероятно е чувствително по-висок с оглед липсата на адекватни условия за щадящи разпити.

Второ, колкото по-малко сподели детето в хода на разпита, толкова по-трудно става разкриването на действителния извършител. Съвсем закономерно се явява това заключение, доколкото сексуалните престъпления обикновено нямат свидетели,³² а медицинските прегледи за набиране на веществени доказателства могат да се окажат закъснели.

Така на практика липсата на ефективни средства за щадящ разпит може да опорочи цяло едно производство и да доведе до невъзможност за разкриване на обективната истина. Само по себе си това е притеснително не просто за детското правосъдие, а за правораздаването у нас в общ план.

Това далеч не е единственият проблем обаче. Освен мястото, на което следва да се осъществява разпитът на едно дете, пострадало от сексуално престъпление, доктрината е допринесла с много и по отношение на начина, по който този разпит следва да се осъществява. По този въпрос законът отново мълчи, като единствено предписва разпитът да се провежда в присъствието на педагог или психолог.³³

4. ВТОРИЧНА ВИКТИМИЗАЦИЯ ЧРЕЗ ПОВТОРНИ РАЗПИТИ.

Вторичната виктимизация е ретравматизирането на лице, което е преживяло травма. Тази форма на травма се причинява при контакт с

³¹ C Townsend, Child Sexual Abuse Disclosure: What Practitioners Need to Know, (2016) Charleston, S.C., Darkness to Light. Retrieved from www.D2L.org; K London, M Bruck, D Wright, & S J Ceci, Review of the contemporary literature on how children report sexual abuse to others: Findings, methodological issues, and implications for forensic interviewers. (2008) Memory, 16(1), 29-47

³² Р Илкова, И Ранчев, Криминология - Обща част - Учебно помагало, (2020) Сиела

³³ Чл. 139а НПК

лице/институция, с което жертвата общува във връзка с оказваната ѝ помощ, юридически и социални насоки.³⁴

Вторичната виктимизация най-често е резултат на организацията на съдебния процес. Това е така, защото необучени и добре подготвени държавни органи могат да виктимизират вторично жертвите, в името на търсене на обективната истина и на наказателна присъда за извършителя. В някои случаи иначе добрите намерения на органите могат да нанесат допълнителни психични травми на жертвата. Самата виктимизация най-често е причина от липсата или отказа за реакция от властите (*"не можем да Ви помогнем, не се занимаваме с такъв тип проблеми"* и т.н.), обвиняване на жертвата (*"Каква работа имахте с такива хора?"*), съмнение в твърденията на жертвата (*"Сигурни ли сте, че сте били принудени?"*), повторни разпити на жертвата, които иначе са могли да бъдат избегнати, среща с обвиняемия в съдебна зала и други.

Сексуалното насилие над деца е форма на посегателство, която се диагностицира изключително трудно, затова и вторичната виктимизация е възможна в много по-висока степен. Децата рядко разкриват директно, че са били жертва на сексуално насилие, защото ги е срам, манипулирани са от извършителя, няма на кого да споделят и т.н. Изключителната деликатност на проблема, както и липсата на информация у професионалистите по повод на това явление водят до това, че често биват идентифицирани само неговите очевидни и драстични форми.³⁵ Нещо повече, необходимостта от информация, която децата трудно споделят предвид нейния характер, в т.ч. белези на извършителя, детайли за самото деяние и други обстоятелства, органите смятат, че могат да преодолеят чрез множество разпити с идеята да получат максимално много сведения.

А това много често постига обратния ефект. Учени показват, че при повторни разпити децата не споделят повече информация относно сексуалното посегателство, което съответно да представлява позитив от процеса по разпит.

³⁴ Съвет на Европа, Препоръка Rec(2006)8 на Комитета на министрите на държавите членки относно помощта, оказвана на жертви на престъпления (14 юни 2006 г.)

³⁵ Институт по социални дейности и практики, Сексуално насилие над деца. Диагноза и интервенция. (2011) ISBN978-954-92711-7-1, стр. 34

Така например проведено изследване с десет деца, разпитани три пъти относно претърпени от тях сексуални престъпления, демонстрира, че няма съществена разлика в количеството чувствителна информация, информация относно самото сексуално престъпление или каквито и да е допълнителни детайли, които децата споделят в хода на трите интервюта.³⁶ Нещо повече, няма съществена разлика и по отношение на тенденцията за отричане и избягване на темата от страна на децата, тоест жертвите не стават по-склонни да споделят при увеличаване на броя на срещите за разпит с разследващ орган.³⁷

Тези резултати са особено важни, защото обосновават заключението, че повторните разпити рядко постигат съществен положителен резултат за целите на разследването. За сметка на това шансовете за вторична виктимизация с всеки следващ разпит нарастват.

Самото участие в юридическия процес изисква едно поведение от страна на самия държавен орган, ориентирано към безпристрастност, обективност и професионализъм. Тези белези на разследването обаче са несъвместими с потребностите на непълнолетните и малолетните жертви на сексуални престъпления, които тепърва се учат как да живеят с травмата си и как да я преодолеят, доколкото е възможно. Така разпитът по такива дела се превръща в процес, при който трябва да се постигне целта за разкриване на обективната истина, но по щадящ начин с грижа за жертвата, за да сподели тя възможно най-много, като същевременно се опази психичното състояние на лицето от вторично виктимизиране чрез неподходящи средства за разпит.

В контекста на казуса от квартал „Надежда“ в Сливен, вторичната виктимизация е налице поради допуснати редица процесуални пропуски, които са могли сериозно да улеснят съдебната фаза.

³⁶ Lina Leander, 'Police interviews with child sexual abuse victims: Patterns of reporting, avoidance and denial' (2010) *Child Abuse & Neglect* 34, 198

³⁷ Lina Leander, 'Police interviews with child sexual abuse victims: Patterns of reporting, avoidance and denial' (2010) *Child Abuse & Neglect* 34, 199

Още от самото начало процесът срещу Д.Х. е опорочен, доколкото разпитите на децата жертви са проведени през нощта, без присъствието на съдия, което прави прочитането им в съдебната фаза по реда на чл. 281 НПК невъзможно.

А защо възможността за подобен прочит е важна? В хипотеза на такова деликатно престъпление, извършвано продължителен период от време с пострадали 14 деца, е възможно в хода на съдебното производство да не могат да се установят непосредствено от съда посредством разпит същия набор от факти и обстоятелства, изложени в разпита на досъдебно производство. Самият разпит на 14 деца повторно в съдебна зала сериозно би забавило процеса. Предвид, че от арестуването на обвиняемия Д.Х. до започване на съдебна фаза са изминали над 2 години, поставя въпроса и за надеждността на свидетелските показания. Спомените на някои вече непълнолетни, а скоро и пълнолетни деца няма да са същите, каквито са били на досъдебна фаза, непосредствено след задържане на извършителя. Повторните разпити не позволяват и на жертвите да продължат напред и да лекуват травмите си, а постоянно ги връщат към източника им, преживявайки ги отново.

А когато пострадалото дете следва да разкаже случилото се пред съдебния състав в заседание, пред очите на подсъдимия, това прави психическото напрежение непоносимо.

5. ОТВОДЪТ НА СЪДИЯТА - В ЧИЙ ИНТЕРЕС И С КАКВИ МОТИВИ.

Вече почти две години делото срещу великобританския гражданин Д.Х., самопровъзгласил се за пастор и извършвал сексуални престъпления с деца от квартал „Надежда“ в гр. Сливен в продължение на години, не може да започне поради отводи на съдии.

Хронологията по този казус е повече от драматична, защото в нея се преплитат истории за процесуални хватки, съдебно бездействие и един неспиращ да тиктака часовник. Това е история за няколко дела, в няколко града, В момента тече второ наказателно производство по обвинение за системно блудство срещу Д.Х., образувано през април 2023 г., като по него пострадали са 14 деца от кв. „Надежда.“

Още през 2016 г., когато въпреки присъдата си за педофилия във Великобритания Д.Х. и забраната да напуска страната, Д.Х. успява да избяга и се заселва в село край Сливен, а впоследствие купува къща в сегрегирания кв. „Надежда“ – един от най-бедните квартали в България. През 2019 г. след репортаж на ББС Д.Х. е арестуван с обвинение за блудство с 8 момчета, които са посещавали “църквата му”. През 2021 г. поради редица процесуални пропуски като например липса на разпит пред съдия на досъдебна фаза, първото наказателно производство срещу пастора е прекратено, след като всички 8 жертви си оттеглят показанията. Д.Х. е осъден единствено за неплатени данъци в размер на около 30 000 лева върху сума от почти милион лева, след което веднага се завръща в квартала. Там създава т.нар. „Армия на Надежда” - група момчета, с които извършват църковни служби в бедни села около Сливен, ходят на ресторанти, излети и почивки, всичко това пред очите на всички.

Така се стига до август 2022 г., когато Д.Х. е задържан отново за блудство по чл.149 и 150 с 14 момчета - малолетни и непълнолетни. След като приключва разследването през април 2023 г. делото влиза в съда. Последва редица отводи и самоотводи на съдии от Районен съд Сливен (НОХД 487/2023), които явно демонстрират нежеланието си да разглеждат делото. Отделно от това, в редица съдебни заседания процесуалният представител на подсъдимия Д.Х. прави дълги и необосновани пледоарии за предубедеността на съдебния състав. Така например в мотивите на съдия Никола Маринов можем да прочетем, че макар да няма съмнение в неговата непристрасност, самият факт, че адвокатът на подсъдимия се е усъмнил, е достатъчно, за да се самоотведе. А ако адвокатът бе поискал отвод и в края на съдебната фаза? Щеше ли делото да се върне отново в началото? Всички наказателни съдии в Районен съд Сливен, а впоследствие и съдиите от гражданското отделение на същия съд се отвеждат от делото. В резултат делото е преместено първо в Нова Загора (НОХД № 315/2024), където обаче се оказва, че съдът не разполага със стая за съхранение на доказателствен материал от специални разузнавателни средства, а след това и в Ямбол (НОХД 967/2024).

Мотивите за отводите са съмнителни, не просто поради качеството им и изобщо наличието им в някои случаи, а поради това, че са толкова многобройни.

Сама по себе си това е мярка, която се доближава до отказ от правосъдие. Преместване на делото в друг съдебен район неизменно затруднява участието на пострадалите в процеса, които следва да отделят значителни време и средства, каквито семействата по делото с Д.Х. нямат. Казусът показва колко е важно правосъдието да е близо до хората, а не обратното, ако идеята е то да е “в името на народа”. Вместо преместване на съда, можеше да се командирова съдии от Ямбол в Сливен с цел процесуална икономия.

Така към настоящия момент все още не е започнала съдебната фаза, при положение че са минали почти две години от налагането на мярката за неотклонение „задържане под стража“ на подсъдимия Д.Х..

Изводът, който можем да направим, е, че макар отводът на съдията да е средство, което да гарантира от една страна безпристрастността на съда и разкриването на обективната истина, а от друга – гарантира правото на съдията да разгледа и решава въпросите, ръководейки се от своето вътрешно убеждение, това не следва да се превръща в средство за избягване на неудобни и трудни дела, които обаче имат огромно обществено значение, а именно налагане на справедливо наказание на извършителите на сексуални посегателства върху деца. Ако магистратската длъжност има за цел да търси и постановява обективната истина в името на обществения интерес, без значение от социални, икономически и културни фактори, а и предразсъдъци, които да влияят на преценката на доказателствената съвкупност, помага ли (само)отводът да постигне това?

6. ПРОЦЕСУАЛНА ЗАЩИТА НА ЖЕРТВИТЕ.

Съдебният процес е сложен и за хора с университетски дипломи. Той е още по-сложен и когато са бедни и маргинализирани. Необходимо е да се осигури процесуална защита за жертвата и нейното семейство, за да могат те пълноценно да участват в процеса, да го разбират и да се чувстват защитени. Да се възстанови връзката на доверие между хората, жертви, и институциите.

По делото срещу Д.Х. тази необходимост от подкрепа е особено изострена. Действително, по смисъла на Конституцията на България, прокурорът следи за спазване на законността, като привлича към наказателна отговорност лицата

които са извършили престъпления, и поддържа обвинението по наказателни дела от общ характер.³⁸ Когато става въпрос за деца, повишен е общественият интерес и от тяхната процесуална защита. Оказва се трудно, на практика невъзможно, интересите на тези деца да са качествено представявани в процеса, доколкото прокуратурата се интересува от постановяване на осъдителна присъда, а за семействата на пострадалите процесът е сложен и често пъти недостъпен. Това налага необходимостта от тяхната процесуална защита, осигурена от държавата, в качеството им на частни обвинители/граждански ищци. Конституирането им в това качество, макар и незадължително, води до по-голяма сигурност, че правата им ще бъдат защитени, с оглед обществената значимост подобни посегателства да се преследват и наказват справедливо.

³⁸ Чл. 127 КРБ

ГЛАВА № 4: Предложения за решения на някои проблеми

Настоящата глава дава възможни разрешения на вече констатираните проблеми в детското правосъдие относно децата жертви на престъпни посегателства. Така кристализират няколко основни момента, които заслужават съществено внимание.

1. СТАНДАРТИЗИРАН ПРОТОКОЛ ЗА РАЗПИТ НА ДЕЦА.

Дълги години в България няма никаква яснота относно начините, средствата и методите, чрез които се провеждаха разпитите на деца. Подобна информация се разбира като „следствена тайна,“ дейност, върху която педагозите и органите на реда еднолично са сложили ръка и, разчитайки на знанията си, придобити някога, без никога да бъдат впоследствие актуализирани, извършваха тези разпити.

Дори и да приемем без да се съмняваме, че органите, които разпитват децата, са подготвени за това, остава на дневен ред въпросът за разликата в нивото на подготовка между отделните географски региони у нас. Това произтича от факта, че е неразумно да очакваме подготовката на кадрите в големите областни градове да отговаря на нивото в малките населени места, където няма същите възможности за допълнителни обучения, а няма и същия достъп до информация.

През 2024 г. обаче държавата предприе стъпка, с която да се бори с проблемите във връзка с разпита на деца, а именно – прие се Методика за ползване и работа в специално обособени помещения „сини стаи“ за изслушване на деца и провеждане на разпити. Тя ще бъде обект на анализ в следващите части на доклада.

Това, което остава пропуск у нас обаче се свързва с липсата на единен стандарт на разпит. От години съществува Наръчник за интервюиране: Протокол на Националния институт за детско здраве и човешко развитие, който се прилага в редица държави. В следващите редове ще бъде подробно описана необходимостта този протокол да стане основата по отношение на разпитите на деца, какви са неговите ползи, какво представлява и защо неприлагането му у нас вреди на детското правосъдие.

1.1. *Какво представлява протоколът?*

Ако трябва да се обобщи ползата от въвеждането му, то тя се изразява в това, че използването на структурирания протокол подобрява значително качеството на информацията, получена от предполагаемите жертви от разследващите, като по този начин увеличава вероятността последващите действия на разследващите органи да бъдат подходящи.³⁹

Наръчникът за интервюиране (*за краткост оттук насетне – „Протоколът“*) е създаден от Националния институт за детско здраве и развитие на човека, САЩ, създаден от Конгреса на САЩ през 1962 година. Институтът се фокусира и върху идеята, че здравето на възрастните се корени в ранното развитие и че поведението и социалните науки са важни аспекти на човешкото развитие.⁴⁰ Впоследствие е преведен и активно се ползва в редица държави, като блестящ пример за интегрирането му в националната система на детското правосъдие е Румъния, където са създадени дори специални състави от прокурори, преминали през обучение, за да прилагат протокола ефективно в разпитите на деца.⁴¹

Но какво прави протоколът иновативен и необходим? През годините са правени редица проучвания относно подходите, подходящи при разпит на деца, пострадали от престъпления. Правени са редица изводи, но те са оставали предимно между страниците на десетките научни статии и анализи на учени с всякакъв профил. Протоколът на свой ред има за цел да обобщи тези академични достижения, подплатени с качествен практически анализ, да ги синтезира и предостави като упътване, което да стандартизира процедурата по разпит.

Протоколът на NICHD обхваща всички етапи на разследващото интервю. **В началната фаза** интервюиращият се представя, разяснява задачата на детето (необходимостта да опише подробно събитията и да каже истината) и обяснява

³⁹ M E Lamb, Y Orbach, I Hershkowitz, PW Esplin, D Horowitz, 'A structured forensic interview protocol improves the quality and informativeness of investigative interviews with children: a review of research using the NICHD Investigative Interview Protocol.'(2007) 31(11-12) Child Abuse Negl, 1201-1231

⁴⁰ NICHD, Establishment of the NICHD (Eunice Kennedy Shriver National Institute of Child Health and Human Development 2017), <<https://www.nichd.nih.gov/about/history/establishment>>

⁴¹ Romania, Rights of minors in court proceedings (European e-justice 2023), < https://e-justice.europa.eu/35998/EN/rights_of_minors_in_court_proceedings?ROMANIA&member=1 >

основните правила и очаквания (т.е. че детето може и трябва да каже „не си спомням“, „не знам“, „не разбирам“ или да поправи интервюиращия, когато е необходимо). Под натиска на правоприлагащите органи се е наложило включването на няколко въпроса, предназначени да установят дали децата разбират разликата между верни и неверни твърдения. Това се оказва изключително полезна стъпка, доколкото е от съществено значение за качеството на показанията изначалното изясняване на способността на детето жертва на престъпление да казва истината и да я отличава от лъжата.

Фазата на изграждане на контакт, която следва въвеждащата фаза, се състои от два етапа. Първият има за цел да създаде спокойна, подкрепяща среда за децата и да установи връзка между децата и интервюиращите. Във втория етап децата се подканват да опишат подробно наскоро преживяно неутрално събитие. Този „тренинг“ има за цел да запознае децата със стратегиите и техниките за т. нар. „разследване с отворен край,“ използвани във фазата по същество, като същевременно демонстрира специфичното ниво на детайлност, което се очаква от тях.

В преходната част между предсъдържателната и съдържателната фаза на интервюто се използват поредица от подкани, за да се определи целевото събитие/събития, предмет на разследването, без да се внушава какво е то. Подканването се прави с възможно най-малко детайли, тоест самият разследващ орган не дава контекст на детето, което то да запълни с разказа си, а го оставя само да определи границите на разказа. Интервюиращият преминава към някои внимателно формулирани и все по-концентрирани подкани (в последователност) само ако детето не успее да идентифицира целевото събитие/събития.

Ако детето направи твърдение, **фазата на свободното припомняне** започва с покана („Разкажи ми всичко“) и се препоръчват други подкани за свободно припомняне или покани. Веднага след приключване на първия разказ интервюиращият подканя детето да посочи дали инцидентът се е случил „един път или повече от един път“ и след това пристъпва към осигуряване на специфична за инцидента информация, като използва последващи („Тогаво какво се случи.“) и подканени (напр. „По-рано ти спомена за покана [лице/предмет/действие]. Разкажи ми всичко за това“), правейки препратка към детайли, споменати от

детето, за да се получат незамърсени разкази за свободно спомняне на предполагаемия/те инцидент/и.

Едва след изчерпателния разказ чрез свободното припомняне интервюиращите преминават към **насочващи въпроси** (въпроси за целенасочено припомняне, които се отнасят до подробности, споменати преди това от детето, и изискват информация в рамките на конкретни категории (напр. време, външен вид), като например „Кога се случи?“ или „Какъв цвят беше тази [спомената] кола?“. Ако все още липсват решаващи подробности, интервюиращите след това задават **ограничени въпроси с възможност за избор** (предимно въпроси с отговор „да/не“ или въпроси с принудителен избор, отнасящи се до нови въпроси, които детето не е успяло да засегне преди това). Силно се възпрепятства използването на сугестивни изказвания, които съобщават на детето какъв отговор се очаква.

Последното е особено важно за целите на щадящия разпит, който в същото време да стига до обективната истина. Протоколът е насочен към предразполагане на детето да разкаже своята истина, а не да поставя отговорите си в изградената от разследващия орган, провеждащ разпита, относителна действителност. Това ще рече, че концепцията на разпита на дете, жертва от престъпление, е не да се чуе и запише в протокола от разпита това, което органите са установили чрез други доказателствени средства, а да се отрази възможно най-пълно преживяното от детето, като му се даде шанс, съобразно личните му качества и възможности с оглед възрастта, да разкаже своите преживявания.

1.2. Какви са ползите от този протокол?

Със сигурност най-голямата полза от протокола е, че **стандартизира** процедурата, но не въвеждайки убеждението, че всеки разпит на дете е еднакъв, а с целта при всеки такъв разпит да са гарантирани минимални стандарти, тоест че детето няма да бъде виктимизирано от сблъсъка с държавния апарат.

Чрез своята структурирана рамка Протоколът предвижда етапи за провеждане на интервютата, която помага да се осигури последователност при различните интервюиращи и случаи. Тази стандартизация може да подобри

качеството и надеждността на получената информация. Нещо повече, въвеждането на протокола изисква и въвеждане на специализирано обучение на интервюиращите, залегнало и на този етап като общо изискване в българския НПК, но без яснота как се провежда и с какви знания и умения снабдява магистратите. Тук е важно да се отбележи, че единствено чрез въвеждане на протокола едновременно с изискването за постоянен надзор и механизми за осигуряване на качеството могат да се осъществят заложените цели, свързани с щадащото детско правосъдие.

На следващо място, Протоколът намалява до минимум внушенията като влияние от страна на разпитващия, тъй като поставя акцент върху въпросите с отворен край. Така например, Протоколът предпочита въпроси като "Разкажи ми какво се случи" или "Можеш ли да опишеш какво видя?" за сметка на такива от типа „Случи ти се..., нали?“ Това насърчава децата да разказват сами, без да бъдат насочвани от предложенията на интервюиращия. Отделно от това, избягват се и въпроси с насочващ характер, като например "Докосна ли интимните ти части?" защото те могат да повлияят на отговора на детето и да доведат до неточни или фалшиви твърдения. Тази практика има и допълнителен положителен ефект върху средата, в която се провежда разпита, защото се намалява натиска върху детето да разказва непременно това, което се очаква от него от страна на разследващите органи, дори и то да не отразява истинските му преживявания.

Така всъщност се постига може би най-големият плюс от прилагането на Протокола, а именно, подобро качество на информацията. Чрез насърчаване на свободното спомняне протоколът често води до по-подробни и пълни разкази за предполагаемото насилие, което може да бъде от решаващо значение за разследването и евентуалното съдебно производство. Намаляването до минимум на внушаващите въпроси помага да се гарантира, че получената информация по-скоро отразява действителния спомен на детето за събитията, отколкото да бъде повлияна от очакванията или пристрастията на интервюиращия, което подобрява точността на разказа.

Всички тези прерогативи всъщност са в унисон и с основополагащия принцип за насочения към детето подход, при който се следва най-вече интересът на детето. Това става от една страна чрез създадената дружелюбна среда, в която

детето спокойно да споделя, а от друга, като се зачита гледната точка на детето, тъй като Протоколът насърчава адаптирането към начините за разбиране и изразяване на разпитваното дете.

1.3. Възможни проблеми.

Няма протокол, доклад или изследване, което да замести човешкия фактор при провеждането на разпит. Не е дошъл денят, в който да разчитаме на други средства, за да се гарантира обективността, ефективността и стандартизирането на разпита. В този ред на мисли, протоколът е просто средство, той не може да замени човека – разследващият орган, педагогът, прокурорът, който ще разговаря с детето – онова дете, преживяло огромна лична травма следствие от престъпното посегателство, на което е станало жертва.

Това е пресечната точка на правото, морала и психологията. Оттук нататък протоколът може да бъде единствено и само толкова ефективен, колкото е ефективно прилагането му на практика от органите на досъдебното производство. Тяхното обучение и, най-вече, разбиране, че разпитът на едно дете жертва на престъпление, особено от сексуален характер, може да бъде не просто доказателствено средство, чрез което да се разкрие обективната истина, но и средство детето да се изправи срещу травмата, без да изживее повторно болката, е основополагащо.

Затова интегрирането на протокола не изисква просто няколко подписа на хора, настанени в министерски кресла. Трябват години работа, за да се гарантира, че тези, които ще прилагат протокола, осъзнават важността му и го правят, защото така е редно, а не защото така предвижда законът.

2. ЗАДЪЛЖИТЕЛНА УПОТРЕБА НА СИНЯ СТАЯ ПРИ РАЗПИТ НА ДЕТЕ.

Докладът максимално обстоятелствено описва ползите от употребата на протокол за разпит като средство за провеждане на самия разговор с детето, но обстановката, в която това събеседване се осъществява, е от също толкова огромно значение.

През 2024 г. се прие методика за използването на сините стаи в страната. Едно от основните достижения на този акт е, че изрично отбелязва необходимостта от създаване на условия за избягване на контакт между извършителя и жертвата. Това изискване би било нарушено, ако детето бъде разпитвано в съдебна зала.

Нещо повече, предвижда се изрично, че провеждането на разпита следва да бъде щадящ и да отговаря на определени стандарти, като се прави препратка към протокола за разпит, описан в предходната точка.

Казано по-обобщено, това е страхотна стъпка в правилната посока. Доколкото обаче това не е нормативен акт, съществуват съмнения относно действителното приложение на методиката.

Понастоящем има редица проекти за изменения и допълнения в НПК, чрез които да се въведе задължение за органите на досъдебното производство да провеждат разпита на деца жертви на престъпления в синя стая. Това само по себе си е ефективна мярка, но по-важното е друго – така проведените щадящи разпити да бъдат ефективно доказателствено средство и на съдебна фаза от процеса. А това може да се постигне, ако разпитът е проведен в присъствието на съдия, което прави възможно приобщаването на протокола от разпита като доказателство в хода на съдебното следствие.

По тази причина следва да се изведе като основна цел на органите на досъдебното производство разпитът на дете жертва на сексуално престъпление да бъде възможно най-щадящ, акуратен и ефективен от гледна точка на процеса. Затова следва да се използва за неговото провеждане вече описаният протокол, а мястото за осъществяване да бъде задължително щадящата обстановка на синята стая.

3. РЕФОРМА В ИНСТИТУТА НА ОТВОДА.

С Тълкувателно решение № 1 от 2023 г., постановено на 21.11.2023 г. от Общото събрание на Гражданската и Търговската колегии на Върховния касационен съд е отклонено предложението за произнасяне с тълкувателно решение по въпроси, свързани с отвода. Тези въпроси се свеждат до това дали участието на съдия в предходно дело, по което е взето становище по същите

доказателства, представени и по настоящото висящо дело, или е налице произнасяне по въпрос, релевантен за изхода на висящото дело, основание ли е за отвод по чл. 22, ал. 1, т. 6 ГПК и дали е налице порок и какъв на съдебно решение, постановено от съдебен състав при наличие на обстоятелства по чл. 22, ал. 1, т. 6 ГПК.

Макар постановено по отношение на отвода по граждански дела, то някои от мотивите в това тълкувателно решение заслужават внимание в контекста на отвода като институт, независимо от родовата подсъдност. Това е така, защото коментираното основание по ГПК е сходно на такова по НПК,⁴² което е изключително често прилагано и всъщност използвано от всички съдии по делото срещу Д.Х..

Върховните съдии определят, че основанието за отвод по чл. 22, ал. 1, т. 6 ГПК е условно по своя характер и подлежи на установяване във всеки конкретен случай, въз основа на данните по делото, закона и вътрешното убеждение на съдебния състав. Приема се от една страна, че практиката по този въпрос е относително единна, като се приема, че участието на съдия в предходно дело, по което е налице произнасяне по въпрос, релевантен за изхода на висящото дело, при всички случаи е основание за отвод по чл. 22, ал. 1, т. 6 ГПК, тъй като изискването на закона е не само съдията да бъде безпристрастен, но и да внушава безпристрастност, както и да бъде възприеман като безпристрастен.

В контекста на наказателния процес следва да се отбележи, че тази дискреция на съда да прецени по свое убеждение дали е предубеден има своите висши цели, но следва да има и разумни граници. Действително, разпоредбата на чл. 29, ал. 2 от НПК гарантира на страните правото на „непредубеден“ съд по силата на чл. 6, ал. 1 от ЕКЗПЧОС, като идеята на законодателя е, че в състава на съда не следва да участват лица, които предварително са си изградили убеждение по делото.

⁴² Сравни чл. 22, ал. 1, т. 6 ГПК: „Не може да участва като съдия по делото лице относно което съществуват други обстоятелства, които пораждат основателно съмнение в неговото безпристрастие.“ с чл. 29, ал. 2 НПК: „Не може да участва в състава на съда съдия или съдебен заседател, който поради други обстоятелства може да се счита предубеден или заинтересован пряко или косвено от изхода на делото.“

Съдийското безпристрастие е гаранция за постановяване на правилно решение, тъй като изключва разглеждането на делото и постановяването на решението да бъдат повлияни от каквито и да са странични фактори, които стоят вън от данните по делото и свободното съдийско убеждение при тяхното интерпретиране и прилагане на закона. В този смисъл уреденото в чл. 22, ал. 1, т. 6 ГПК основание за отвод представлява процесуална гаранция, че делото ще бъде разгледано от независим и безпристрастен съд, но пропускът или нарочният отказ на съда да се отстрани от делото сам по себе си не може да обуслови извод за неправилност на постановеното решение, ако постановилият го съд не е нарушил норма, която е съществена за правилността на акта като резултат. Следователно, независимо от висотата на тази ценност, каквата е съдийското безпристрастие, то не следва да бъде поставяно под въпрос винаги когато страна пожелае от съда да се отведе и получи отказ за това. Нещо повече, участието в постановяването на акт, който не е от решаващо значение за изхода на делото, не може да се смята основание за отвод по граждански дела, а по наказателни дела това участие не може да се счита за предубеждение по смисъла на чл. 29, ал. 2 НПК.

Следователно постановеното по граждански дела разбиране, че участието в постановяването на акт решаващ за изхода на делото е основание за пристрастност, не може да се приложи напълно огледално в рамките на наказателното правораздаване. Съдът следва да има правото да откаже да се отведе тогава, когато не са дадени основания за това и когато липса предубеденост, като тази възможност следва да не бъде оковавана в страх от атакуване на постановления от него акт единствено на това основание.

Трябва в допълнение да се обърне внимание на факта, че абсолютната власт на съда да преценява своята обективност, дори при липса на мотиви понякога, се оказва от една страна трудно постижима реалност поради уклona на съда да се отвежда при най-малко съмнение, дори когато то е голословно твърдение на процесуално представена страна. От друга страна, липсата на мотивираност на отводите на съда превръща последните в средство за избягване на „неудобни“ дела. Тук опитът е горчив, в контекста на казуса от квартал „Надежда“ и делото срещу пастора Д.Х..

На тази безнаказаност и липса на контрол някои законодателства се противопоставят чрез въвеждане на контрол от страна на административния ръководител. Той не би следвало да представлява контрол по същество, но следва да осигурява на страните информираност за причините, по които съответният член на съда намира себе си за негоден да гледа делото.

Друго средство за противодействие е по-обстойно разписване на основанията за отвод, които да не се изчерпват с общи фрази като „други основания за пристрастност.“ Залагането на детайлизирани, но добре обмислени текстове на законово ниво, доразвиващи смислово Конституцията, се срещат в Германия. По този начин, съдията, посочвайки основанието за отвод, не посява у страните въпроси за произхода на неговото пристрастие и съмнение дали това е конкретната причина за неговото/нейното отвеждане.

В заключение, възможна мярка срещу проблема с отводите в българската съдебна система би могла да бъде въвеждане на контрол за законосъобразност на отводите на съдиите от страна на административния ръководител, доколкото този контрол няма да проверява вътрешното убеждение, а формалното наличие на мотиви, които да аргументират основанието за отвод. Това само по себе си ще посее така необходимото доверие в безпристрастността на съда, който, дори отвеждайки се, се аргументира пред страните без да остава у тях съмнение за избягване от отговорност по отношение на спора.

4. ПО-ЕФЕКТИВНА ПСИХОЛОГИЧЕСКА ПОДКРЕПА ЗА ДЕЦАТА, ПОСТРАДАЛИ ОТ ПРЕСТЪПЛЕНИЯ

Понастоящем нормите в областта на индивидуалната оценка и последващите действия по закрила на детето жертва на престъпления са бланкетни и не гарантират актуализирането на оценката.⁴³ Както беше изяснено,⁴⁴ в процедурата по подкрепа и съдействие спрямо жертвата участват множество органи, като техните задължения, така, както са нормативно разписани, не

⁴³ Чл. 22, параграф 7 от Директивата

⁴⁴ [Глава 3.2.]

осигуряват продължителна психологическа и социална работа с жертвата, която да гарантира успешната реинтеграция в обществото.

Това, върху което със сигурност трябва да се наблегне, е че психологическата грижа е потребна не само към момента на наказателния процес, но и впоследствие, когато детето е изправено пред тежката задача да продължи живота си с травмата от преживяното. В този ред на мисли, уместно е социалната услуга да се разшири като приложно поле и да стане по-достъпна – не само за тези, които биха проявили интерес, но и за повечето, които не знаят за съществуването и. Психологическата подкрепа на децата жертви и техните семейства трябва да бъде на разположение, а не да бъде търсена като дължима. В противен случай рискът от вторична виктимизация, от престъпно поведение от страна на самата жертва и от последващ рецидив е значителен.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Настоящият доклад имаше за цел да запознае своите читатели с един юридически проблем, който има редица важни социални и психологически измерения. Често при анализа на подобен тип казуси правото и морала се преплитат, напомняйки ни за генезиса на правната норма като правило за поведение, което общността намира за нужно и поради това спазва. Днес общността има твърде много правила, твърде обемна законова и подзаконова нормативна уредба, която като че ли се е отклонила от тази насока и е загубила вътрешната си хармония, което на свой ред води до проблеми, свързани с координацията. Това води до повече нормативни изменения, които, правени частично и без обща посока, единствено симулират дейност.

Факт е, че българският НПК в частност може да се нареди в челните места по брой изменения в последните години и предлагането на поредна редакция звучи като повод за нови главоболия, а не за действително решаване на проблема. Действително, само по себе си изменението на закона не е панацея. Но за да се решат разгледаните в доклада проблеми, необходимо е лечението да бъде както „отвън,“ така и „отвътре,“ тоест както чрез законодателна инициатива, която да внесе яснота в задълженията и стандартите, към които държавните органи трябва да се придържат в работата си с такава чувствителна социална група, така и чрез обучение на работещите в системата на правораздаването и администрацията, доколкото от техния професионализъм зависи качествено прилагане на закона.

Но, ако погледнем ситуацията към момента, то можем да заключим, че дори лошите закони също трябва да се спазват, тоест развитието в правилната посока зависи от начина, по който прилагаме закона, бил той качествен или не. От това всъщност зависи бъдещето на децата, попаднали в ролята на жертва в правораздавателната система.

Римляните твърдят, че законът трябва да бъде кратък (*Legem brevem esse oportet*). Нека си пожелаем нашите закони в областта на детското правосъдие да отговарят на този дух, но освен кратки, да бъдат и съдържателни, ефективни и адекватни на времето и международноправната действителност.

БИБЛИОГРАФИЯ

НОРМАТИВНИ ИЗТОЧНИЦИ:

- Конституция на Република България
- Наказателно-процесуален кодекс
- Закон за борба срещу противообществените прояви на малолетните и непълнолетните
- Закон за социалните услуги
- Правилник за приложението на Закона за социалните услуги
- Закон за социално подпомагане
- Конвенция за правата на детето, в сила за България от 03.07.1991 г., приета на 20.11.1989 г.
- Директива 2011/93/ЕС на Европейския парламент и на Съвета от 13 декември 2011 година относно борбата със сексуалното насилие и със сексуалната експлоатация на деца, както и с детската порнография;
- Директива 2011/36/ЕС относно предотвратяването и борбата с трафика на хора и защитата на жертвите от него
- Директива 2012/29/ЕС на Европейския парламент и на Съвета за установяване на минимални стандарти за правата, подкрепата и защитата на жертвите на престъпления; Директива (ЕС) 2016/800 на Европейския парламент и на Съвета относно процесуалните гаранции за децата, които са заподозрени или обвиняеми в рамките на наказателното производство

Други:

- Насоки на ООН относно правораздаването по въпроси, свързани с деца, които са жертви и свидетели на престъпления
- Насоки за действие по отношение на децата в системата на наказателното правосъдие
- Илкова, Р., И. Ранчев, Криминология обща част, Сиела, С: 2020 г.
- Стойчев, Н., Насилието. Психологически анализ от местопрестъплението, КК "Труд", София, 2016 г.

- Нешев, П., Юридическа Психология, ВСУ „Черноризец Храбър“ – университетско издателство, 2014 г.
- Стойчев, Н. Психологично профилиране, Парадигма, София, 2005 г.
- Пушкарлова, И., Д. Гитева, Г. Кирилов, В. Берова, Д. Манев, „Детска пътека“. Ръководство за професионалисти при контакт с деца в риск от насилие, пострадали, свидетели или извършители на престъпление, ИК „КОТА“, Ст. Загора, 2023 г.
- Australian human rights institute. (2023). Identifying and understanding child sexual offending behaviour and attitudes among Australian men. <https://www.humanrights.unsw.edu.au/sites/default/files/documents/Identifying%20and%20understanding%20child%20sexual%20offending%20behaviour%20and%20attitudes%20among%20Australian%20men.pdf>
- Committee on the Rights of the Child, General comment № 13 (2011) The right of the child to freedom from all forms of violence (18 April 2011) UN Doc. CRC/C/GC/13
- Committee on the Rights of the Child Concluding observations on the combined sixth and seventh periodic reports of Bulgaria (2024), UN Doc. CRC/C/BGR/CO/6-7
- Committee on the Rights of the Child, GENERAL COMMENT № 10 (2007) Children’s rights in juvenile justice, (25 April 2007) UN Doc. CRC/C/GC/10
- Министерски съвет на Република България, Концепция за държавна политика в областта на правосъдието на детето (03 август 2011 г.), стр. 9-10
- Г Петрунов, “Престъпленията на децата и срещу децата. Социологически анализ по количествени показатели.” – в Авторски колектив, “Рискови криминогенни и виктимогенни фактори при децата.” Съюз на съдиите в България, 2009-2010 г.
- Информационна система за управление на процеса на обучение в Националния институт на правосъдието (ИСУПО), достъпна на <https://public-isupo.nij.bg>
- ВЪЗМОЖНО ЛИ Е ДА БЪДЕ ЩАДЯЩО ПРАВОСЪДИЕТО ЗА ДЕЦА В БЪЛГАРИЯ? Контекстуализиран анализ на стъпките, границите и съпротивата срещу прилагането на Директива 2012/29/ЕС и Директива 2016/800/ЕС

- УНИЦЕФ, Изследване на насилието над деца в България, част II: Капацитет на институциите, отговорни за превенцията, установяването и реакцията на насилието над деца в България <https://www.unicef.org/bulgaria/media/10241/file>
- C Townsend, Child Sexual Abuse Disclosure: What Practitioners Need to Know, (2016) Charleston, S.C., Darkness to Light. Retrieved from www.D2L.org; K London, M Bruck, D Wright, & S J Ceci, Review of the contemporary literature on how children report sexual abuse to others: Findings, methodological issues, and implications for forensic interviewers. (2008) Memory, 16(1)
- Съвет на Европа, Препоръка Rec(2006)8 на Комитета на министрите на държавите членки относно помощта, оказвана на жертви на престъпления (14 юни 2006 г.)
- Институт по социални дейности и практики, Сексуално насилие над деца. Диагноза и интервенция. (2011) ISBN978-954-92711-7-1, стр. 34
- Lina Leander, 'Police interviews with child sexual abuse victims: Patterns of reporting, avoidance and denial' (2010) Child Abuse & Neglect 34
- M E Lamb, Y Orbach, I Hershkowitz, PW Esplin, D Horowitz, 'A structured forensic interview protocol improves the quality and informativeness of investigative interviews with children: a review of research using the NICHD Investigative Interview Protocol.'(2007) 31(11-12) Child Abuse Negl, 1201-1231
- NICHD, Establishment of the NICHD (Eunice Kennedy Shriver National Institute of Child Health and Human Development 2017), <<https://www.nichd.nih.gov/about/history/establishment>>
- Romania, Rights of minors in court proceedings (European e-justice 2023), <https://e-justice.europa.eu/35998/EN/rights_of_minors_in_court_proceedings?ROMANIA&member=1>